

**Overdenking dienst 28 februari 2021 tweede zondag lijdenstijd, Koen Holtzapffel
Met ontferming bewogen. Jezus door de ogen van Vincent van Gogh**

Bijbeltekst Matteüs 9: 35-38 Jezus met ontferming bewogen

Jezus heeft medelijden met de mensen:

Jezus reisde rond. Hij ging naar alle steden en dorpen. In de synagogen gaf hij de mensen uitleg over God. Hij vertelde hun het goede nieuws over de nieuwe wereld. En hij maakte iedereen beter die ziek was of pijn had. Toen Jezus al die mensen zag, kreeg hij medelijden met hen. Hij dacht: die mensen hebben het moeilijk, niemand helpt hen. Ze lijken op schapen zonder herder. Jezus zei tegen zijn leerlingen: het goede nieuws moet overal verteld worden. Maar er zijn te weinig mensen om dat te doen. Vraag daarom aan God of hij meer mensen stuurt. Dan kan het goede nieuws overal worden verteld.

Voorbede:

God van liefde, in deze 40 dagentijd op weg naar Pasen worden we uitgenodigd om ons niet af te sluiten van onze medemens maar ons juist te openen. Betrokken te zijn en mee te leven. Ook als geloofsgemeenschap worden we daartoe uitgenodigd. In navolging van Jezus die het ons heeft voorgedaan. Dat in deze schrale tijd de vrede van Christus toch over ons komt, en ons inspireert om samen op weg te gaan. De ander tegemoet, de zieke, de gevluchte, de verwoorpene. In die ander ontmoeten wij niet alleen onszelf God, maar U in Christus. Ontferm u.

Preek

Met ontferming bewogen. Jezus door de ogen van Van Gogh.

Gemeenteleden, luisteraars,

Een lid van een van onze gesprekskringen sprak via zoom indringend over Vincent van Gogh. Voor mij een oude liefde. Van Gogh fascineert me al sinds mijn jeugd. Op de middelbare school kreeg ik van een vriend reproducties, waaronder die van een zaaier. Ik heb die reproducties nog steeds. De zaaier doet wat zijn hand te doen vindt en weet zich daarbij opgenomen in een omvattend landschap. Een grote gele zon schijnt hem beschermend in de rug. Ik ga het vandaag met u niet over de Zaaier hebben, daar heb ik al eens wat over gepreekt, maar de Zaaier is een mooi voorbeeld van de wijze waarop bijbelse thema's een rol speelden in de tekeningen en schilderijen van Van Gogh.

Van Gogh (hij leefde van 1853-1890) voelde een grote verbondenheid met landarbeiders, boeren en het landleven van zijn tijd. Ook met de natuur voelde hij zich intens verbonden. Maar die verbondenheid voelde hij ook met de bijbel en met Jezus, met de Christusfiguur. Die band had te maken met het feit dat hij opgegroeid in de pastorie, in een domineesgezin. Zijn vader was hervormd predikant, onder meer in Zundert en Nuenen. Vincent groeide op met bijbelse verhalen en hij zal zijn vader regelmatig hebben horen preken. Nu wil het feit dat je vader dominee is en jijzelf in een godsdienstig milieu opgegroeid, nu wil dat nog niet zeggen dat je dus heel veel met die bijbelse traditie hebt. Je kunt je er ook flink tegen afzetten, voorbeelden genoeg daarvan. Van Gogh zette zich op zijn wijze ook af tegen de godsdienstigheid van zijn tijd. Maar tegelijk bleven de bijbelverhalen, vooral die uit de evangeliën hem fascineren en bij zijn werk inspireren. Dat betrof met name Jezus en diens gelijkenissen, zoals die van de zaaier. Van Gogh had zelfs evangelist willen worden, zaaier

van het woord. Maar toen dat mislukte, zo zou je kunnen zeggen, werd hij zaaier van beelden. Van bijbels geïnspireerde beelden.

Ik zei het al, ook Van Gogh zette zich op zijn manier af tegen het geloof van zijn ouderlijk milieu. Zijn Godsbeeld werd steeds onpersoonlijker, steeds vrijzinniger zou je kunnen zeggen, zoiets als 'bewustzijn van iets hogers'. En hij had het niet zo op het in zijn ogen burgerlijke, door en door fatsoenlijke en dogmatische christendom van zijn tijd. 'O, schrijft hij in een van zijn brieven, 'ik ben geen vriend van het tegenwoordige christendom, al was de stichter ervan subliem. Ik heb het tegoed in de kaart gekeken.' Die wrevel over het christendom had zeker ook te maken met de wijze waarop zijn ouders oordeelden over Vincents relatie met de arme publieke vrouw Sien. Hij had haar in Den Haag ontmoet, ze was ongehuwd moeder, en in verwachting van haar tweede kind. Hij is met medelijden vervuld en ondersteunt haar. Ze wordt zijn model en ze gaan samenwonen.

Het is geen eenrichtingsverkeer, zij betekent ook veel voor hem. Ik citeer 'Zij en ik zijn twee ongelukkigen die elkaar gezelschap houden en een last samen dragen en juist daardoor wordt het ongeluk in geluk veranderd en wordt het ondragelijke dragelijk.' Maar Van Gogh voelt dat zijn handelwijze wordt afgekeurd, mede op grond van godsdienstige motieven. 'Eigenlijk zijn dominees almeê de meest goddeloze mensen in de samenleving en dorre materialisten.' Zij schelden op gevallen of zwakke vrouwen, terwijl ze die vrouwen juist tot steun zouden moeten zijn en troosten. Daar kunnen de dominees het mee doen. Nee, dan Jezus die volgens Van Gogh tot de fatsoenlijke lui van zijn tijd zei: tollenaars en hoeren die gaan voor in Gods koninkrijk. Als gezegd, Jezus, de Christusfiguur, is belangrijk voor Van Gogh. Niet als dogmatische zoon van God maar als een met liefde en ontferming bewogen nederig en tegelijk subliem mens. Van Gogh noemt hem een bij uitstek creatieve geest, een artiest. Een artiest die geen dikke theoretische boeken schrijft maar spreekt naar het leven, in beeldende gelijkenissen. Ik citeer: 'Hij heeft sreeen geleefd, als artiest, meer dan al de artiesten (...). Deze ongehoorde artiest, met het botte instrument van onze moderne nerveuse en stompzinnige hersenen nauwelijks te verstaan, deze artiest maakte geen standbeelden, noch schilderijen noch boeken: hij maakte ... levende mensen, onsterfelijken.' Zó naar het leven als Jezus sprak, zo wilde Van Gogh schilderen. Toch had hij grote aarzeling om Jezus af te beelden. Hij vond dat dat eigenlijk alleen kon door naar model te schilderen. Alleen dan kwam het echte leven binnen, anders bleef het toch wat kunstmatig naapen van bijbelse beelden. Maar, gehospitaliseerd in Saint Remy kwam Van Gogh toch tot het schilderen van een paar bijbels taferelen, naar voorbeelden van Delacroix en Rembrandt. Daarbij gebruikte hij een geheel eigen kleurenpalet. De Pieta waarvan u nu de AFBEELDING ziet, was oorspronkelijk van de Franse schilder Eugene Delacroix. Wat Van Gogh er in waardeerde dat was dat de moeder hier niet als een levenloos standbeeld werd uitgebeeld maar levensecht: bleek, radeloos, met de vage blik van iemand die vermoeid is door een nacht van waken in angst en verdriet. Eigenlijk was het toeval dat Van Gogh zich waagde aan Delacroix' Pieta. Hij bezat een reproductie van het schilderij die hij in de verf had laten vallen. Toen moest hij wel, maar dan op eigen wijze: Maria in diep blauw, de dode Christus in geel. De roodbruine baard en groene schaduwen doen een beetje denken aan een zelfportret van Van Gogh. In een brief aan zijn zuster schrijft hij er dit over: Ik citeer: 'Het gaat om een pieta, een dode Christus met de mater dolorosa. Bij de ingang van een grot ligt gebogen, de handen naar voren op de linkerzij, het uitgeputte dode lichaam en de vrouw bevindt zich erachter. Het is een avond na onweer en de wanhopige in blauw geklede figuur tekent zich – met haar kleed opwaaiend in de wind – af tegen een hemel waarin paarse met goud omrande wolken drijven.

Ook zij spreidt de handen naar voren met een groot gebaar van wanhoop, en men ziet haar handen, goede krachtige handen van een arbeidster. Met haar opwaaiend kleed is die figuur

bijna even breed als hoog. En terwijl het gelaat van de dode in de schaduw is, steekt het bleke gezicht van de vrouw helder af tegen een wolk. – een tegenstelling die maakt dat de twee hoofden zouden kunnen aandoen als een donkere en een lichte bloem, opzettelijk bijeen geplaatst om elkaar beter te doen uitkomen. Twee hoofden als donkere en lichte bloem, dan weet je pas echt wat licht en donker is.

Aldus een van de weinige voorbeelden van een Christusfiguur geschilderd door Van Gogh. Maar al schilderde hij Jezus dan niet letterlijk, Van Gogh poogde met dezelfde ogen naar de werkelijkheid te kijken als de artiest Jezus. Met ontferming bewogen, zoals Jezus dat doet in de gelezen bijbeltekst. Jezus ziet de mensenmenigte, vermoeid als verstrooide schapen zonder herder en dat raakt hem tot in het diepst van zijn hart. Omdat hij met innerlijke ontferming bewogen is, daarom geneest hij zieken en troost hij bedroefden. Met diezelfde ontferming bewogen heeft Van Gogh, in navolging van Jezus, talloze Christussen geschilderd. Niet letterlijk, maar door arme, kleine, lijdende mensen af te beelden. Zoals hij zelf zegt: In plaats van bijbelse episodes zo precies mogelijk na te bootsen, is het genoeg het lijden te laten zien van gewone mensen vandaag de dag. In de ellende van de eigen tijd, daarin doemt als vanzelf de gestalte van Jezus op.

Als voorbeeld laat ik u de AFBEELDING zien van een zittende oude man die zijn hoofd verbergt in zijn vuisten. Het stamt uit 1890, twee maanden voor zijn dood, en het hangt in het Kroller Muller. Het koude blauw contrasteert met het rode vuur en de geelgroene achtergrond. Het schilderij is een toonbeeld van verdrietige verlatenheid maar het is ook ontroerend mooi. Ik citeer: ‘Wat is zo’n oude werkman in zijn gelapt bombazijnen pak, met zijn kale kop, toch mooi.’ Al het onbarmhartige van het leven laat z’n sporen na in zo’n oud mannetje, maar er schijnt ook iets eeuwigsgoddelijks doorheen. En liever schildert Van Gogh zo’n klein mens dan een kathedraal. ‘De Notre Dame is zo prachtig mooi in de herfst, s avonds tussen de kastenbomen. Maar er is iets in Parijs dat nog mooier is dan de herfst en de kerken, en dat zijn de armen daar.’

Het zijn die kleine mensen, het is die afgematte schare, om wie Jezus met ontferming bewogen was, die door Van Gogh vereeuwigd werd. Laten ook wij maar pogen in deze 40 dagen in coronatijd om met ontferming bewogen naar onze medemens te kijken. En niet alleen te kijken, maar ook te doen. Inlevingsvermogen plus solidaire daadkracht. Een mooie levensopdracht voor reizigers die met vallen en opstaan richting Pasen gaan. Amen